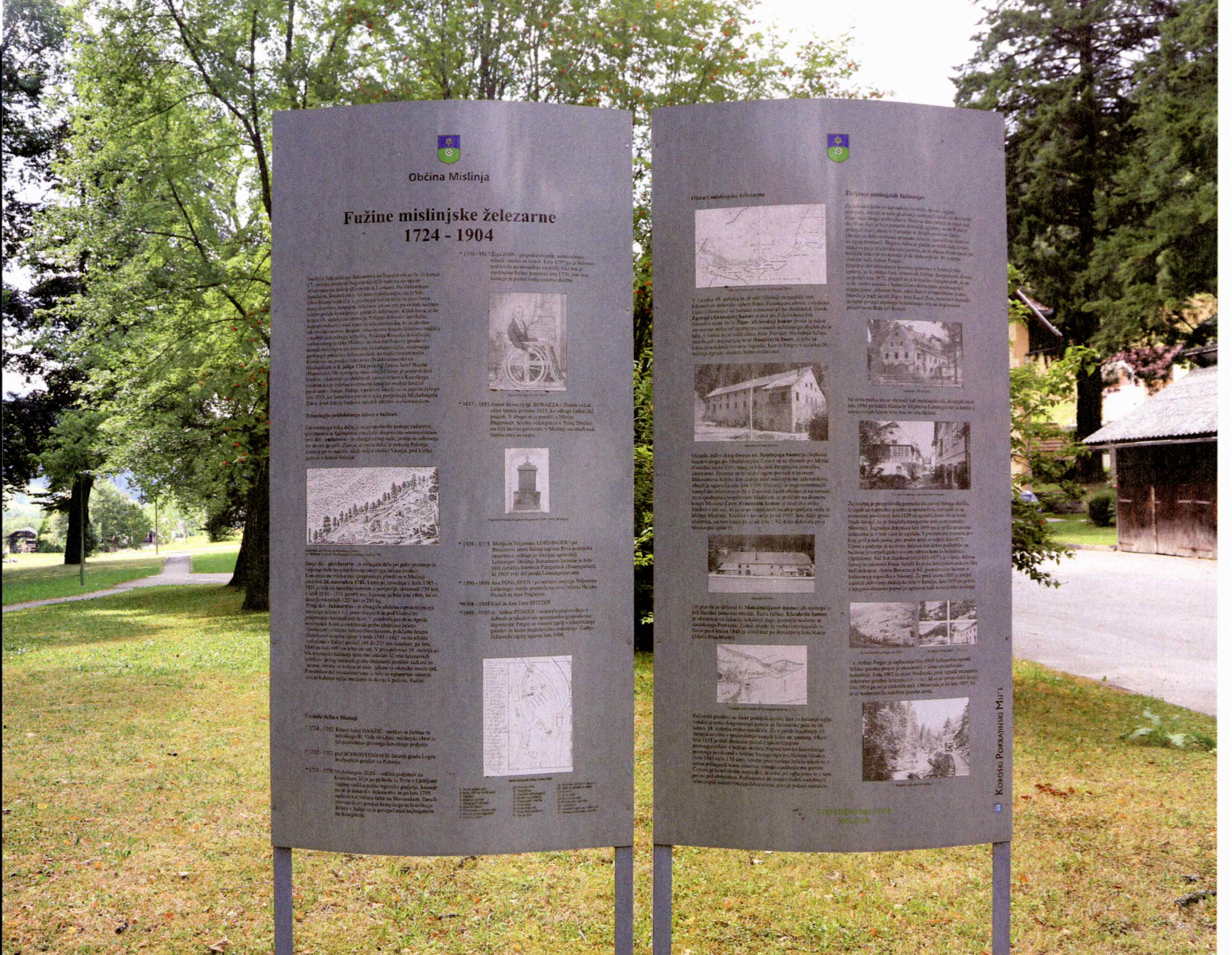

Na informativni tabli v Mislinji le še stare slike spominjajo na Pergerjevo lesno industrijo, ki so jo uničili partizani.

Požig tovarne v Mislinji

Ivo Žajdela

Takoj ko je v začetku novembra 1942 Pohorski bataljon obiskal komandant štajerske cone Franc Rozman - Stane, so »pohorci« uničili Pergerjevo tovarno lepenke v Mislinji ter s sekuro umorili obratovodjo Ložnjaka in njegovo ženo.

Prejšnji teden smo omenili, kako je Pohorski bataljon oktobra 1942 na širšem območju Pohorja ropal in požigal lastnino ljudi, pri tem pa so si komunistični vojščaki »prire-dili« še pojedine in veseljačenja. Poleg tega je izropanim ljudem še grozil s smrtjo, nekatere pa je tudi umoril. Seznanili smo se z morilsko trojko, ki so jo sestavljali Stane Červič - Samo, Matija Pihler - Savo in Janko Pihler - Don. Odšla je v Maribor, kjer je 30. oktobra 1942 umorila »izda-jalko« Sonjo Oman - Darjo.

Morilski pohod Nadaljujemo z opisom Franceta Filipiča v knjigi *Pohorski bataljon* (str. 199–202): »Po akciji ruske čete 28. oktobra 1942 v Spodnjem Prebukovju (požig hiše) se je proti jutru ločila od čete likvidatorska trojka in se napotila proti Mariboru. V Slivnici so trije partizani zjutraj sedli na delavski vlak in se z njim zapeljali do tezenskega kolodvo-ra. Tu so med množico delavcev neopazno izstopili in se napoti-li na Studence. Na Studencih so predanili pri družini Žalarje-vih. Don je odšel še istega dne

popoldne – to je bilo 28. oktobra 1942 – raziskat položaj, zvečer pa se je vrnil k Žalarjevim. Nato so se še isti večer vsi trije člani likvi-datorske trojke odpravili na dom Sonje Omanove. Savo in Samo sta čakala zunaj, Don pa je odšel k dekletu in se z njim domenil za sestanek naslednjega dne zvečer. Don in Sonja sta se zapletla v bu-ren pogovor, Don je Sonji očital, zakaj je toliko ljudi izdala, ona pa mu je pretila, da jih bo izda-la še več, če je ne bodo pustili na miru. Na kraju pogovora pa se je le nekako pomirila in ko jo

je Don vprašal, če bi skušala to, kar je zagrešila, popraviti, in spet sodelovati v osvobodilnem giba-nju, je prišla za trnek. Ne samo, da je obljubila sodelovanje, Donu je celo izročila prstan, ki naj bi veljal kot razpoznavni znak za ti-ste, s katerimi bi se sestajala.

Čim je prišlo v pogovoru tako daleč, da je privolila v sodelova-nje, se je nenadoma pričelo Oma-novi zelo muditi. Izgovarjala se je, češ da ima zmenek s svojim fantom in da naj pride Don na-slednji večer ob istem času zopet k njej, da se bosta o sodelovanju

še podrobneje pogovorila. Sestanek za naslednji večer je bil določen ob 19. uri. Likvidatorska trojka se je odpravila precej pred časom zmenka v bližino Sonjinega doma. Če je dekle nameralo nadaljevati z izdajanjem, je bilo mogoče pričakovati, da je v teku dne obvestila gestapo in da bo policija prav gotovo postavila zasedo okrog hiše.

Tako je tudi bilo. Don in njegova tovariša so lahko opazovali, kako so se v veži v neposredni bližini hiše skrili neznani ljudje in kako je dve ulici naprej parkiral avto s policisti.

Donu, ki naj bi bil prišel na sestanek, je bila nastavljena past.

Čim so se Savo, Samo in Don prepričali, da je Omanova odločena nadaljevati svoje izdajalsko delo, so se previdno umaknili iz bližine njenega doma in se vrnili k Žalarjevim.

Sklenili so, da Sonjo likvidirajo naslednji večer.

Dogovorili so se, da pojdejo v bližino njenega doma, da jo bo Don poklical iz hiše in jo skušal izvabiti čim dalje v stran. Na akcijo naj bi vzel Don s seboj aktovko, katero bi držal pri sestanku z dekletom v roki in spustil na tla v tistem trenutku, ko bi smatral kot primerno, da dekle likvidirajo. Takrat naj bi se približala Samo in Savo in pomagala izvesti akcijo.

Kot so se dogovorili, se je akcija tudi odvijala.

Streli v svetlolasko »Kot prvi večer se je tudi tokrat že mračilo, ko so se – to je bilo zvečer 30. oktobra 1942 – približevali Sonjinemu domu. Skrbno so preiskali okolico, če bi morda še vedno bila kje postavljena zaseda, toda tokrat niso opazili nikjer nikogar.

Don je obstal pred domom izdajalke in jo poklical ven. Nekaj korakov v stran sta bila skrita Samo in Savo. Sonja je prišla med podboje vrat vrtno ograje. Don se je pričel z njo pogovarjati in jo skušal pregovoriti, da bi odšla z njim dalje v stran. Toda ona se je upirala, nikakor ni hotela nikamor.

Nato sta se za trenutek dekle in partizan nemo zazrla drug drugemu v obraz. Morda je bilo Donu v tistem hipu žal za

svetlolaso dekle, ki je stalo pred njim in za katero je vedel, da je pretrpela obupno duševno borbo, ko je tako globoko zabredla v izdajalstvo, vedel, da je bila nekaj časa celo na živčnem oddelku bolnišnice, polblazna. Toda kaj, s sinočnjo ponovno izdajo je dokazala, da je nepoboljšljiva in da bo vse dotlej, dokler bo živela, osvobodilna organizacija na Štajerskem v nevarnosti.

Don je spustil aktovko na tla in istočasno ustrelil v dekle. Samo in Savo sta pritekla iz skrivališča v bližini in oddala v izdajalko vsak po en strel. Ko se je samo zamajala in ni takoj padla, je Don še ponovno ustrelil v njo.

Po umoru reševali sebe »Ljudje, ki so hodili tam mimo po cesti, so ob streljih pričeli bežati. Po Radvanjski cesti je v tistem trenutku pripeljal avtobus, poln potnikov. Šofer je prižgal žaromete in v hipu je bila vsa cesta razsvetljena. Trojica likvidatorjev se je spustila v beg. Samu se je po nesreči sprožila pištola. Medtem se je avtobus ustavil na postaji, ljudje so izstopali in nenadni Samov strel je povzročil med njimi pravo paniko.

Iz neke veže je planila skupina ljudi; morda je bila tam tudi nocoj nastavljena gestapovska zaseda. Takoj nato so se nedaleč v stran oglasili motorji.

Šlo je za sekunde. Likvidatorji so tekli po stranski ulici, zavili s poti, prispeli do nekega potoka, ga preskočili, se nato zavihteli čez nek plot in se znašli na odprtem polju, ki se je raztegovalo tja do vznožja Pohorja. Samo da pridejo tja, v objem varnih pohorskih gozdov. Noč se je zgostila, zdaj so tekli skozi betnavski gozd, skozi temo so se zablskali streli, šum motorjev je naraščal, policija in vermanšaft sta obkoljevala prostor, v katerem so bežali likvidatorji. Od časa do časa so se zasvetili žarometi preko ravnine in takrat so se morali likvidatorji med begom vsakokrat bliskovito vreči na tla. Obroč okrog njih se je zoževal, na levi od streljšča, na desni od radvanjskega pokopališča so se zgrinjali Nemci. Bežečim je razbijalo srce in noge so jim bile že težke kot svinec – toda obronki Pohorja

so bili vse bližji. Skok čez cesto in nato še nekaj sto metrov po ravnini in že se je temna gmota gorovja rešilno dvignila iz teme, že je bilo tu vse gostejše grmovje, že so se pokazala prva drevesa in partizane je objel rešilni gozd.

Tako nekako so se vračali Samu, ko je obnavljal potek likvidacije v pogovoru, strašni trenutki njihovega bega v spomin.

Tako je Filipič literarno opisal, kako so morilci, potem ko so uničili življenje svetlolasega dekleta, reševali svoja življenja. Pred kom? Kdo jih je lovil? Ali Nemci, okupatorji ali oblastni organi pregona?

Oblast o umoru Filipič je o umoru Omanove v opombi na strani 198 navedel še nekaj podatkov: »V Vojnem poročilu št. 8 II. grupe odredov najdemo za to akcijo datum 20. oktober 1942. Mrliška knjiga v Mariboru navaja

smrt Sonje Omanove, ki je umrla šele v bolnišnici, pod datumom 31. oktober 1942. Protokol prosekotorja mariborske bolnišnice dr. Kušarja 31. 10. 1942, akt št. III 8268/42 (kazenski oddelek pri komandantu varnostne policije in varnostne službe v Spodnji Štajerski) arhiv MNOM, vsebuje obširne podatke o izvidu preiskave. V tem aktu je tudi govor o tem, da je bila Omanova 30. 10. 1942 v Mariboru na Radvanjski cesti ustreljena in nato prepeljana v bolnišnico, kjer je umrla. Zanimive podatke vsebuje tudi Lurkerjevo poročilo glavnemu državnemu varnostnemu uradu – in še trem naslovnikom – (izvirnik v National Archives Washington), kjer piše o Sonji Omanovi sledeče: 'Istega dne (30. 10. 1942, op. F. F.) so ob 18.50 trije banditi pred stanovanjem njenih staršev napadli zaupno osebo (V – Person) Sonjo Oman, ►

Pergerjeva tovarna lepenke v Mislinji

Pergerjeva gozdna železnica v Mislinjskem grabnu

▶ rojeno 10. 6. 1923 in jo z več streli iz samokresa hudo ranili. Sonja Oman je 31. 10. 1942 v deželni bolnišnici v Mariboru ranam podlegla. Omanova se je v zimi 1941–1942 izredno uveljavila kot zaupna oseba v borbi proti komunističnim zločincem.«

Ropanje pohorskih kmetov

Tridesetega oktobra je odšla iz taborišča večja skupina partizanov pod Rajkovim vodstvom v Šentflorijan v dolini med Zgoranj in Spodnjim Doličem, kjer je »izpraznila« trgovino Viktorja Polanca (Filipič, str. 325). Partizanska skupina pod Rajkovim in Radovim vodstvom se je po koncu roparske akcije podala nazaj po strmi planinski poti na Polenik. Tam je pri nekem kmetu zaplenila konjsko vprego »za prevoz plena«, ki so ga nato zapeljali na Volovico do kote 1458, šest kilometrov vzhodno od Mislinje (Filipič, str. 327).

Filipič, str. 197: 1. novembra je 20 partizanov ropalo pri malem kmetu Petru Urihu na Smolniku, št. 35.

Prvega in drugega novembra 1942 je Ruška četa na Smolniku, nad Bistrico in v bližini Ruš »izvršila vrsto ekonomskih akcij« (Filipič, str. 203), to je roparskih pohodov. Zalaznik je na str. 113 omenil samo »akcijo« na Smolniku, od koder se je Ruška četa vrnila z naropanim živežem.

Drugega novembra so »Pohorci« pod vodstvom komandanta Groge odšli do kmeta Alojza Ledineka, po domače Gosaka v Hudem Kotu, št. 12 (višina 955 metrov, kilometer in pol jugovzhodno od Ribnice). Vdrli so v zaklenjeno hišo in »opravili rekvizicijo« (Filipič, str. 328–329). Odnegli so obleke, perilo in razne druge predmete »po hiši«.

Tisto noč je v Pohorski bataljon prispel komandant štajerskih partizanov Franc Rozman - Stane (Filipič, str. 330–333). Kot je pri tem zapisal Filipič (str. 333), je veljal Pohorski bataljon »v očeh poveljstva« II. grupe odredov, torej Rozmana in Kvedra, »kot elitna enota«.

Umor zakoncev Ložnjak

Tudi Franc Zalaznik je v svojih spominih *Dolga in težka pot 1941–1945*

na strani 116 opisal dogodek z začetka novembra 1942, ko je v Pohorski bataljon na Pohorju prišel komandant štajerske cone Franc Rozman - Stane. Ta je takoj določil nov komandantski kader v bataljonu in že takoj med prvim nagovorom borcem dejal, da gredo naslednji dan »v akcijo na grofa, ki ima v posesti polovico Pohorja«.

Na straneh od 117 do 119 je nato Zalaznik opisal »akcijo« v Mislinji 5. novembra, kjer so s sekiro umorili zakonca Jurija in Ano Ložnjak, zažgali Pergerjevo

Pergerjeva tovarna lepenke

tovarno lepenke in izropali graščino, v kateri je živel Perger.

»V mraku smo šli do gozdne železnice v Mislinjskem jarku, kjer smo našli nekaj vagončkov. Posedli smo nanje in se odpeljali proti tovarni. Tako smo si lepo prihranili nekaj poti. V obratu smo vprašali delavce, kje je obratovodja. Povedali so nam, da je doma v stanovanju. Takoj smo odšli tja. Našli smo ga še pokonci. Borec Tine /Franc Ravnikar - Tine/ ga je aretiral in pripeljal v obrat, kjer so borci že zbrali delavce. Lošnjaka so postavili prednje, Rajko /Jože Menih - Rajko, po vojni razglašen za »narodnega heroja/ pa ga je odgovoril kot slovenskega izdajavca, ki strahuje delavce in ravna z njimi grše kot s psi. Zaradi tega si je zaslužil kaznen slovenskega naroda. Obrnil se je še k delavcem in jim povedal, naj se ničesar ne boje in naj sabotirajo, ker sicer vojno samo podaljšujejo. Po končanem nagovoru smo delavcem naročili, naj se umaknejo iz obrata. V glavno dvorano

smo nanosili drva in deske. Tine /Franc Ravnikar - Tine/ je prignal Lošnjaka in ga pobil s sekuro. Domačin Rado /Zdravko Čebular - Rado, politkomisar 3. čete/ je zahteval, da kaznujemo še ženo. Tine je stopil ponjo in jo prignal. Ko je bilo končano tudi z njo, smo vrgli obe trupli v ogenj in tovarno zažgali.«

Tako je umor zakoncev Ložnjak v svoji knjigi, ki je izšla leta 1963, opisal Franc Zalaznik - Leon. Takrat je sekira še lahko ostala v besedilu. Kasneje, pri Filipiču, pa ne več.

Umorili bi še dva Zalaznik, neposredna priča zločinskega pohoda Pohorskega bataljona, je opisal tudi nadaljevanje, roparski pohod: »Delavci so nam povedali, da imajo nekateri puške. Naročili smo jim, naj jih prinesejo. Kmalu so se vrnili in izročali puške in municijo. Tiste pa, ki se niso vrnili, so šli iskat na domove Don, Pardelan, Blaže in Luka. Domačin Rado je prišel k meni in mi rekel, naj stopimo zdaj po Bucija. Z nama je šel tudi Tine. Privlekli smo ga iz stanovanja in zaprli v neko drvarnico, kjer je prevzel stražo Voranc, ki smo mu posebej zabičali, naj pazi nanj, da ne bi ušel. Ostali smo odšli do Pergerja.

V kuhinji sem vprašal deklo, kje je grof. Odvrnila mi je, da je v Mariboru. Žena je bila doma in dekla mi je pokazala vrata, kod naj vstopim. Odšel sem k njej in jo vprašal, kje je mož. Začela je jecati, češ da ne zna slovenskega jezika. 'Koliko let pa že živiš v Jugoslaviji?' jo je vprašal Tine. 'Osemindvajset let,' mu je

odvrnila. Nehote nas je posilil grenak smeh. 'Vidiš, osem let dalj si tukaj, pa še zdaj ne znaš slovensko,' ji je rekel Tine. Žensko smo potem prepustili stražarki Jasni, ki se je tudi pogovorila z deklo. Dekla ji je povedala, da grof ni za naciste in so ga Nemci že nekoč zaprli. Jasna ji je razložila, da smo prišli le po hrano.«

Bruno je šel klat svinje

»S Tinetom sva brskala po sobah in našla osemnajst lovskih pušk. Bruno je šel klat svinje, drugi so spravljali skupaj moko in mast. Nato je odšel Tine po Bucija, da bi ga pripeljal. Pri drvarnici pa je ugotovil, da je Buci utrgal dvoje letev in zbežal mimo zasede, ki ga ni ustavila. Zbežal je na žandarmerijo in prijavil, kaj se dogaja. Žandarji si niso upali ven. Zbali so se, da bomo napadli še njih in so z vso ihto zadelali vrata in okna z vrečami peska ter čakali na nas do jutra.

V tem času smo že pospravili stvari v nahrbtnike, jih naložili na vagončke in se vračali proti Pohorju. Ko smo prišli na Komisijo, smo se ustavili pri Sajtlu. Moža je poznal Rado in je bil prijateljsko razpoložen do partizanov. Vsa njegova družina je pozneje delala za partizane. Za nami so prišli še Don, Blaže, Pardelan in Luka, ki so hodili po domovih delavcev. V naši zaščitnici je bil Zagloba s svojim vodom. Malo je manjkalo, da naši niso koga ubili, ker so začeli po njih streljati. Niso jih namreč takoj spoznali. Na srečo niso nikogar ranili, ker se je pomota takoj pojasnila.

Aktivist Kristl je moral z Milko že takoj od Pergerja na teren, da bi oba pozvedela, kakšen bo odmev med ljudmi na naš napad na Pergerjevo tovarno lepenke. Za nas je imela akcija močan pomen, saj smo prišli do osemnajstih lovskih in dvajsetih vojaških pušk. Trpin in Bruno sta nato spravila živež na varno, jaz sem pa na drugem koncu skril orožje in municijo.

Komaj smo pospravili živež in orožje ter si začeli kuhati, že je pritekel stražar in javil, da je videl Švabe. Takoj smo stekli na položaje.«

Nadaljevanje prihodnjič